
TÜRKİYE'DE DEMOKRASİYE GEÇİŞLERDE ASKERİN ELDE ETTİĞİ ÇIKIŞ GARANTİSİ OLARAK MİLLİ GÜVENLİK KURULU

*

*Davut Dursun**

*Fatma Yurttaş***

ÖZET

Askerî müdahalelerin bir kriz çözme yöntemi olarak kullanıldığı ülkelerde askerler, müdahale sonrası sivil yöneticilere yönetimi devretse de kendine birtakım çıkış garantileri oluşturmaktadır. Ülkemizde de çok partili siyasal hayata geçiş sonrasında yaşanan ve askerler tarafından rejimi kurtarmak için yapıldığı öne sürülen 27 Mayıs Darbesi sonrası hazırlanan 1961 Anayasası ve yasalar, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası gerçekleştirilen anayasal ve yasal değişiklikler ve son olarak da 12 Eylül 1980 Darbesi sonrası hazırlanan 1982 Anayasası ve yasalarla askerler kendilerine oldukça önemli çıkış garantileri hazırlamışlardır.

Bu çıkış garantilerinden en önemlisinin, askerî sürekli sivil yöneticiler üzerinde vesayet yetkisi kullanmasını sağlayan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği olduğu söylenebilir. Askerî ve sivil yöneticilerin birlikte oluşturdukları MGK askerî darbe veya müdahaleler sonrası askerî cenahın daha çok ağırlığını hissettirdiği bir yapıya bürünmüştür. Ancak Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

** Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

MGK ve MGK Genel Sekreterliği’nin yapısında siviller lehine önemli değişiklikler yapılsa da, kurulda askerî etkinliğinin sürdüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çıkış Garantileri, Türkiye’de Ordu ve Siyaset ilişkileri, Millî Güvenlik Kurulu.

GİRİŞ

Demokrasinin henüz kurumsallaşamadığı, tıkanan siyasal mekanizmaya yeniden işlerlik kazandıracak yöntem ve kurumların gelişmemiş olduğu ülkelerde, kriz dönemlerinde ordu, mevcut durumun aşılması için çare olarak görülmektedir. Bu nedenle demokratik bir ülkede başarısız bir hükümetin çaresi yeniden seçimlere gitmek iken, demokrasinin henüz çok yeni olduğu ülkelerde kolaylıkla askerî bir darbe ya da müdahale olabilmektedir.

Çünkü bu ülkelerde sivil siyasal sürecin kendi başına ayakta durabileceği inancını kuvvetlendirecek demokratik kurumlar dizisi henüz yeterince gelişmemiş, sivil toplum örgütlenmemiş ve bir demokratik yöntem olarak çıkar çatışmalarının pazarlık ile çözümlenmesi geleneği yerleşmemiştir (Örs, 1998: 1123). Bu nedenle yeni demokrasilerin karşılaştığı en önemli sorunların başında, silahlı kuvvetlerin siyasal iktidar ve yönetim üzerindeki etkisini sınırlandırmanın ve sadece dış güvenlik yani millî savunma faaliyetlerini yürütmesini sağlamanın geldiği söylenebilir (Yılmaz, 2001:235). Askerlerin hakim bir siyasî rol oynadıkları bu tür siyasî rejimler, “Praetoryen Rejimler” olarak adlandırılmaktadır. Praetoryen rejimlerde askerler, çoğu zaman ülkeyi “kaostan” veya siyasî “kilitlenme”den korumak gerekçesiyle harekete geçer ve fiilî müdahalelerini bu şekilde haklı göstermeye çalışırlar (Erdoğan, 1998a: 330-331).

Türkiye’deki durum böyle bir tablo sunmaktadır; askerler doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yaptıkları her darbe veya müdahale sonrası yayınladıkları bildirimlerde, hükümetlerin ülkeyi iyi yönetemediklerini ve ülkedeki her türlü olumsuzluğun kaynakları olduklarını önemle vurgulamışlardır. Bu, askerî siyasî iradeye duyduğu güvensizliğin en önemli göstergelerinden biridir. Türkiye’de askerî müdahaleler kalıcı olmamış; yaşanan her müdahaleden sonra asker, yönetimi sivil idareye bırakmış ve demokratik hayata yeniden başlanmıştır. Aslında bu düşünce bir yönden doğrudur. Çünkü askerî müdahaleler sonrasında demokrasinin bir unsuru olan seçimler yapılmış ve yönetime siviller geçmiştir. Fakat diğer yönden ise yanlıştır. Çünkü askerî yönetim yerini sivillere bırakırken kendi konumunu gerek anayasal gerekse yasal düzenlemelerle adeta garanti altına almış kendine bazı yeni

“çıkış garantileri”¹ oluşturarak bir çeşit “denetimli demokrasi” uygulamasına geçilmiştir². Kısacası darbe sonrasında asker kışlasına dönerken, geçmiştekinden daha önemli bir rolü meşrulaştıracak biçimde siyasî sistemi değiştirmiştir (Brown, 1989: 389).

Askerî yönetim, bu refleksiyle 1961 Anayasası’nda kendine birçok çıkış garantisi oluşturmuştur. Bu dönemde, anayasal ve yasal düzeyde oluşturulan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) ve onun sekreteryaya hizmetlerini gören ve askerlerin çoğunlukta olduğu Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği’nin en önemli çıkış garantisi olduğu söylenebilir. Daha sonra 12 Mart 1971 askerî muhtırası sonrası yapılan anayasa değişiklikleri ve 1982 Anayasası ile MGK’nın yetkileri artırılmış ve sivil iktidarlar üzerindeki etkileri daha da pekiştirilmiştir.

Bu çalışmada amaçlanan, 1945 yılında çok partili siyasal hayata geçişle birlikte demokratikleşmek için önemli adım atılan Türk demokrasi tarihinde, askerî darbeler ya da müdahaleler yolu ile yaşanan geriye dönüşler sonrasında yeniden demokratik düzene geçilirken askerî elde ettiği önemli çıkış garantilerini, başta Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği olmak üzere incelemektir.

TÜRKİYE’DE DARBE YA DA MÜDAHALELER SONRASINDA ASKERİN ELDE ETTİĞİ ÇIKIŞ GARANTİLERİ

R. Dahl’a göre; asker ve polis güçleri, demokratik yollarla seçilmiş resmî görevlilerin tam denetimi altında olmadığı sürece demokratik siyasî kurumların gelişmesi ya da varlığını sürdürmesi mümkün değildir (2001: 150). Türkiye Cumhuriyeti, tarihin hiçbir döneminde polisler tarafından yönetilmemiştir, ancak askerler gerek askerî darbe ve müdahalelerle gerekse bu darbe ve müdahaleler sonrasında elde ettikleri çıkış garantileri ile daima siyasal hayata müdahale etmiş ve siyasî kurumları açık veya üstü kapalı çeşitli yöntemlerle denetim altında tutmaya çalışmışlardır.

Aslında bu çıkış garantilerine sadece askerî rejimlerde değil, otoriter eğilimler taşıyan her tür rejimde rastlamak mümkündür. Ancak ordunun bu yöntemi, kendi içinde sahip olduğu dayanışma sebebiyle, daha iyi kullan-

¹ Çıkış garantileri, sadece askerî rejimlerde değil her tür otoriter rejimlerde demokrasiye geçişte mevcut olabilir. Ancak kurumsal özelliklerinden dolayı askerî rejimler, ordu bir kurum olarak iç dayanışmasını koruduğu sürece, bu güvenceleri daha iyi empoze ve dikta edebilirler (Özbudun, 2003: 97-98).

² Erdoğan, Türkiye’de 1961-1965 ve 1983-1989 arası dönemleri denetimli demokrasi modeli içinde değerlendirmektedir. Aynı zamanda fiilen bir darbe olmamış olsa da 1971-1973 dönemini ve 28 Şubat 1997’de başlayan ve halen devam etmekte olan dönemi de “denetimli demokrasi” modeline örnek olarak göstermektedir (Erdoğan, 1998a: 331).

dığı görülmektedir. Bu çıkış garantileri, vesayet yetkileri, ayrılmış nüfuz alanları, seçim sürecini etkilemek ve mevcut siyasal kültür olarak sayılabilir. Vesayet yetkileri ile asker, yönetimi sivillere bıraksa da siyasal sürece müdahale etmeye devam eder. Bunu yaparken de, ulus-devletin belli belirsiz olarak tanımlanan temel ve kalıcı menfaatlerini temsil etme iddiasıyla hükümet ve onun siyasî kararlarına gözetim uygular. Ayrılmış nüfuz alanları ile asker, muğlak ve oldukça genel tanımlanan vesayet yetkilerinin aksine, hükümet otoritesinin belirli alanlarını ve önemli siyasetlerin belirlenmesini seçilmiş görevlilerin alanından çıkarır. Seçim sürecini etkilemek de ilk seçimlerle sınırlı olabileceği gibi daha uzun sürede de devam edebilir. Son çıkış garantisi ise, toplumda mevcut bulunan siyasal kültürün askerî müdahaleye müsait olmasıdır. Sivil siyasal aktörlerin, askerî darbeleri ya da başkaldırıları hükümetlerin yerine geçecek muhtemel araçlar olarak görmeleri askerî müdahaleyi kolaylaştırır (Valenzuela, 1992: 62-70).

Huntington askerî yönetimlerin elde ettiklerini çıkış garantilerini beş başlıkta toplamıştır. İlk olarak askerî rejimler, iktidarı kendi istekleriyle sivil siyasal iktidarlara bırakırsa da kamu düzeni, millî güvenliği sağlama, cumhuriyetin kurumsal düzeninin güvencesi olma ya da devrimin kazanımlarını koruma gibi sorumlulukları orduya veren bazı özel hükümlerin anayasaya konulmasında ısrar etmektedirler. İkinci olarak askerî rejimler eylemlerini, çıkarmış oldukları yasaları eleştirilemez ve geri dönülemez hale getirmektedirler. Üçüncü olarak askerlerin hakim olduğu yeni yönetim kurumları yaratılmaktadır. Dördüncü olarak bazı durumlarda yüksek askerî komutanlar, yeni demokratik yönetimlerde önemli mevkileri üstlenmektedirler. Son çıkış garantisi ise, askerlerin genellikle silahlı kuvvetlerin gelecekteki özerkliğini, özellikle personel ve mali işlerinin bağımsızlığını, seçilmiş sivil yönetimlere karşı güvence altına almaya teşebbüs etmeleridir (2002: 231-232).

Türkiye’de de durum böyle olmuş ve her askerî darbe veya müdahale sonrasında askerler kendilerine çeşitli çıkış garantileri oluşturmuşlardır. Aslında Türkiye’de temel sorunun, askerî kendisini ülkenin savunmasıyla görevli teknik bir aygıttan ibaret olarak görmemesi olduğu söylenebilir. Ülkemizde asker, kendisini devletin ideolojik karakterinin “bekçisi” ve sivil toplumun “alıp başını gitmesi”ni engelleme aracı olarak ifade etmektedir (Erdoğan, 1998b: 313). Bu nedenle askerler, sivil siyasal iktidarlara tâbî olduklarını söylese de siyasî gücü yetersiz gördüklerinde devreye girme konusunda kendilerini yetkili görmektedirler³.

³ Emekli bir general olan Muzaffer Erendil yazdığı makalesinde özet olarak; “askerî gücün siyasî gücün emrinde olduğunu ve bunların arasında millî çıkarların elde edilmesinde birbirini

Türkiye’de askerî siyasete müdahalesinin tarihte örnekleri çoktur⁴. Ancak 1960 darbesi, demokratik yöntemle seçilmiş bir iktidara karşı yapılmış olması nedeniyle oldukça önemlidir. 1960 darbesi sonrası asker yeni bir anayasa yapımına gitmiş ve kendisine çıkış garantileri hazırlamadan yönetimi sivillere devretmemiştir. Askerî kendine çıkış garantisi hazırlarken oluşturduğu en önemli ve etkili kurumun, anayasal bir statüye sahip, Millî Güvenlik Kurulu ve onun sekreteryaya hizmetlerini yürütmekle görevli olan Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği olduğu söylenebilir. Böylece asker görünüşte yönetimi sivillere bıraksa da daima siyasal faaliyetleri kontrol altında tutacaktır.

1960 Darbesi Sonrasında Askerî Elde Ettiği Çıkış Garantileri

1961 Anayasası, darbe ile kesintiye uğrayan sistemde askerî dönemden sonra, yeniden anayasal düzene geçişi sağlaması bakımından önemlidir. Ancak bu anayasa askerî otorite-sivil otorite ilişkileri açısından paradoksal bir özelliğe sahiptir (Erdoğan, 2003:84). Gerçekten de anayasa bir yandan temel hak ve özgürlükleri genişletmiş, diğer yandan da getirdiği yeni düzenlemelerle devlet iktidarını kontrol altında tutmak amacıyla bazı mekanizmalar geliştirmiştir. Bu mekanizmalardan en önemlisi Millî Güvenlik Kurulu’dur.

1961 Anayasası’nın yapılışında, genellikle hukukta “kazuistik yöntem” denilen ve akla gelebilecek ve mümkün olabilecek her durumun düşünülüp bunlarla ilgili kuralların önceden konulduğu bir tutum hâkim olmuştur. Burada, 1924 Anayasası’nın metninin kısa oluşu ve bu kısalığın keyfî tutumlar için kullanıldığı görüşünün etkili olduğu söylenebilir. 1961 Anayasası ile bu durum önlenmek istenmiştir (Soysal, 1997: 60).

Anayasanın Genel Esaslar kısmında 4. madde ile parlamenter üstünlük kayıt ve çekinceler altına alınmıştır: “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ibaresine “Millet egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır” ibaresi eklenmiştir. Burada, 1921 ve 1924 Anayasa-

destekleyici rollerin olduğunu. Ancak gerçekte siyasî gücün emrinde olan askerî gücün, siyasî güç yetersiz kalınca devreye girebileceğini ve bunun kaçınılmaz olduğunu” belirtmektedir (Erendil, 1998: 1-5).

⁴ Siyasal hayata askerî kriz çözme amacıyla müdahale etmesi, Osmanlı döneminde de siyasî hayatımızda görülmektedir. Bu süreçte bazen Sultanlar, bazen de Sultanın hizmetindeki üst düzey görevliler; özellikle sadrazamların askerî müdahalelerle makamlarını hatta kellelerini darbecilere teslim etmek zorunda oldukları görülmüştür. Bu müdahalelerin siyasal sistemi değiştirecek nitelik kazanması 20. yy. başlarında gerçekleştirilen ve II. Meşrutiyet’in ilanını sağlayan müdahale ile olmuştur. Tek kişiye dayalı Sultanlık rejiminden anayasal sisteme geçilmesi ve bunun sonrasında parlamenter rejimin kurulması da ordu mensuplarının müdahale ve zorlamasıyla olmuştur (Dursun, 2005: 176).

ları’nın “TBMM’nin milletin tek ve gerçek temsilcisi olduğu” ilkesi ve seçilmiş yasama meclisi ile halk iradesi arasındaki özdeşlik, doğrudan temsil ve tam vekâlet ilkesi varsayımı terk edilerek; TBMM, yetkisini diğer devlet organları ile paylaşmak zorunda bırakılmıştır (Özbudun, 1993: 17).

Ayrıca 1961 Anayasası’nda, md. 8/2’de; “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır” hükmü getirilmiştir. Böylece Anayasa, TBMM dahil bütün organ ve kuruluşların üstüne çıkarılmış, “üstün ve bağlayıcı” ilan edilmiştir. Bu üstünlük ve bağlayıcılığın gerçek bir anlam ifade etmesi için de, yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bundan böyle, üstünlük şu ya da bu organa değil doğrudan doğruya anayasanın kendisine verilmiştir (Tanör, 1994: 91). Anayasa Mahkemesi’nin (md. 145) kurulmasıyla, iktidara gelecek sivil otorite üzerinde hukukî bir denetim mekanizması oluşturulmak istenmiştir.

1961 Anayasası ile getirilen bir yenilik de 70. madde ile kurulan Cumhuriyet Senatosu’dur. Senato, yasama yetkisini Millet Meclisi ile paylaşmak üzere kontenjan senatörleri ve tabii üyelerden oluşturulmuştur. Ayrıca “kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış” kişilerin aday olabileceği Cumhuriyet Senatosu bu haliyle, bir tür “seçkinler meclisi” olarak nitelendirilebilir (Erdoğan, 2003: 91).

Anayasa yapıcı bu düzenlemeyle, daha yaşlı, daha olgun, daha okumuş bir ikinci meclis oluşturarak, Millet Meclisi’nin geçmişte eleştirilen davranışlarının dengelenebileceğini düşünmüştür (Soysal, 1997:62). Bu düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere 1961 Anayasa kanun koyucusu seçilmiş parlamento çoğunluklarına karşı güvensizlik duymaktadır. Böylece parlamenter üstünlük zayıflatılmıştır (Parla, 1993:76-77).

Bunun yanı sıra Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı’na bağlı olmaktan çıkarılarak Başbakanı karşı sorumlu hale getirilmiştir (md. 110/4). Böylece eskiden protokolde Millî Savunma Bakanlığı’ndan sonra gelen Genelkurmay Başkanlığı, yeni düzenleme ile Başbakanın arkasında yer alacaktı. Sonuçta Genelkurmay Başkanlığı nezdinde silahlı kuvvetler, genel idareden bağımsızlaştırılmış ve adeta yarı özerk bir kurum özelliğine sahip olmuştur. Türkiye’de Genelkurmay Başkanlığı’nın tarihine bakıldığında, zamanın koşullarına göre, statüsünde önemli değişikliklerin yapıldığı görülmektedir.

İlk düzenleme 1920-1924 yılları arasında Türk ordusunu siyasetten uzak tutmak amacıyla Atatürk tarafından yapılmış ve Genelkurmay Başkanı ile Millî Savunma Bakanı aynı düzeyde tutulmuştur. 23 Nisan 1920’de TBMM’nin toplanmasından sonra, 2 Mayıs’ta seçilen Bakanlar Kurulu’nun

11 bakanından biri Millî Savunma Bakanı diğeri ise Genelkurmay Bakanı idi. Böylece Genelkurmay Başkanlığı (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti) ilk defa bir bakanlık olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut durum 3 Mart 1924 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihte çıkarılan 429 sayılı yasa ile Genelkurmaylık müessesesi Bakanlık niteliğini kaybetmiş ve Genelkurmay Başkanlığı adını alarak bağımsızlaştırılmıştır. Kanuna göre, Başbakanın inhası (teklifi) ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanan Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı'na "niyabeten" orduya emir ve komuta etmeye yetkiliydi. Genelkurmay Başkanlığı uygulamasının kaldırılması ile Genelkurmay Bakanı'nun bir bakan olarak meclise karşı sorumlu olması durumunun ortadan kaldırıldığı, böylelikle askerî otoritenin tek merkezde yoğunlaştığı ve tek bir yetki mekanizmasına sahip olduğu söylenebilir.

Fakat 1944 yılında yapılan 4580 sayılı yasa ile Genelkurmay Başkanlığı'nın yetkileri kısıtlanmış ve Başbakanlığa bağlanmıştır. Yine bu dönemde çıkarılan "Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun" ile kurum sivil otoritenin yetkisi altına alınmaya çalışılmıştır. Beş yıl sonra ise 30 Mayıs 1949 tarihinde çıkarılan 5396 sayılı Millî Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun'la kurumun statüsü yeniden değiştirilerek yetkileri kısıtlanmış ve Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Asıl ilginç olan bu değişikliklere ordudan hiçbir tepki gelmemesidir. Bu duruma gerekçe olarak başta ordunun güvendiği bir ismin, yani İsmet İnönü'nün bulunması gösterilebilir (Örs, 1998: 1212-1222; Erdoğan, 2002: 242-244; İba, 1998: 156-157). Ancak çok partili hayata geçişle birlikte bu durum değişmiş ve ordunun sivil yönetime duyduğu güvensizlik sonucu 27 Mayıs 1960 askerî darbesi gerçekleşmiştir. Sonuçta Genelkurmay Başkanı'nın statüsü ve yetkileri arttırılmış ve böylelikle sivil yönetimin sürekli olarak denetim altında tutulması amaçlanmıştır.

1961 Anayasası ile yürütme yetkisi de oldukça dağıtılmış; yürütmeye Bakanlar Kurulu'nun yanı sıra özerk kuruluşlar, devlet bürokrasisi ve özellikle MGK mekanizması ile de askerî bürokrasi ortak edilmiştir. 111. madde ile oluşturulan Millî Güvenlik Kurulu üzerinden asker, her halükarda sivil yönetim üzerinde vesayet yetkisine sahip duruma getirilmiştir.

Anayasa tasarısı hazırlamakla görevlendirilen ve Ankara Üniversitesi profesörlerinden oluşan Siyasal Bilgiler Fakültesi İlimler Enstitüsü'nün hazırladığı anayasa ön tasarısında (Tanilli, 1976:139-163), Millî Güvenlik Kurulu ya da benzer herhangi bir kurum öngörülmezken; İstanbul Üniversitesi Anayasa Komisyonu'nun anayasa ön tasarısında (Tanilli, 1976:163-221), "Devlete Yardımcı Kuruluşlar" başlığı altında 123. maddede, Millî Savunma Şurası adı altında bir kurulun oluşturulması önerilmiştir.

Bu kurul, Başbakan, Silahlı Kuvvetler Komutanı, Dışişleri, İçişleri, Maliye, Millî Savunma, Ulaştırma Bakanları ile kuvvet komutanlarından ve Yüksek Millî Savunma Genel Sekreterinden teşekkül edecekti. Yine bu kurul, millî gücü meydana getirmek için gereken planları hazırlamak ve yurdun askerî ve sivil topyekün savunmasını sağlamak ve bu alanda gereken tedbirleri tespit ederek Bakanlar Kurulu’na tavsiyelerde bulunmakla görevli olacaktı. Cumhurbaşkanı, bu Kurulun tabii başkanı olacak ve toplantıya katılmadığı zamanlarda, Kurula Başbakan başkanlık edecekti. Aynı zamanda Silahlı Kuvvetler Komutanı da başkan vekili olacaktı. Topyekün Millî Savunmanın sağlanmasından ve bu konudaki tedbirlerin uygulanmasından ise Bakanlar Kurulu sorumlu olacaktı.

1961 Anayasası’nın hazırlanması sürecinde Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu’nun hazırladığı anayasa ön tasarısının 110. maddesinde de böyle bir kurula yer verilmiş; bu maddenin gerekçesinde de, yurt müdafaasının genel prensiplerini ve siyasetini tespit etmek için ilgili Bakanlardan ve Genelkurmay Başkanından müteşekkil yüksek bir kurulun bütün modern devletlerde yer aldığı ve aslında bizde de 5399 sayılı kanunla böyle bir müessesenin kurulduğu belirtilmiştir.⁵ Bu gerekçeye göre yapılan, sadece “modern anayasa temayüllerine” uyularak bu müessesenin, bir Anayasa organı haline getirilmesidir (TMTD, C.1, 1961: 40). Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu’nun hazırladığı anayasa taslağının 110. maddesi şu şekildeydi (TMTD, C.3, 1961: 566);

“Millî Savunma Yüksek Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanlığı’ndan⁶ kurulur.

Millî Savunma Yüksek Kurulu’na Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar,

Millî Savunma Yüksek Kurulu, savunma ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.”

⁵ Millî Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasası ile anayasal bir kurum olarak düzenlenmişse de kurulun tarihinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan daha öncesine dayandığı söylenebilir. Çünkü asker ve sivil yöneticilerin bir arada bulunduğu bu tarz bir kurul ilk olarak 1922 yılında kurulan Harp Encümeni’dir. Daha sonra 1933 yılında Yüksek Müdafaa Meclisi ve son olarak da 1949 yılında Millî Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği oluşturulmuştur.

⁶ Temsilciler Meclisi tutanaklarına bakıldığında, burada “Genelkurmay Başkanlığı” tabiri kullanılsa da aslında bu maddeden Genelkurmay Başkanı’nın anlaşıldığı görülmektedir (TMTD, C.3, 1961: 566-568). Çünkü Kurula katılma hakkı Genelkurmay Başkanlığı’na verilmiş olsaydı, toplantılara Genelkurmay Başkanı dışında kurumdan bir yetkili de katılabilirdi. Bu nedenle maddenin son halinde zaten Kurul toplantılarına katılanlar arasında Genelkurmay Başkanlığı’nın değil, Genelkurmay Başkanı’nın belirtildiği görülmektedir.

Temsilciler Meclisi'nde yapılan görüşmelerde, Fahri Belen, bu tarz kurulların bütün memleketlerde var olduğunu, ülkemizde de bu kurulun özellikle anayasal bir kurul olarak düzenlenmesinin faydalı olacağını belirtmiştir. Belen, ülkemizde Millî Savunma Yüksek Kurulu'nun da bu tarz bir örgütlenme olduğunu belirtmiş, ancak gerek kurulun sadece Millî Savunma faaliyetlerini yürütmekle görevli olmasını gerekse her ay toplanması kanunen belirtilmesine rağmen sekiz ayda iki kez toplanmasını yeterli bulmamıştır. Söz alan bazı üyeler de Kurula askerî kesimden sadece Genelkurmay Başkanı'nın katılmasını yeterli bulmamış ve gerek oylamada yalnız kalmasını gerekse yükünün hafifletilmesini ileri sürerek kuvvet komutanlarının da kurula dahil edilmesini talep etmişlerdir (TMTD, C.3, 1961: 566-567).

Temsilciler Meclisi'nde yapılan İkinci Görüşme sırasında 110. madde yerine 111. maddede düzenlenen "Millî Savunma Yüksek Kurulu" (MSYK), verilen değişiklik önergelerinin reddinden sonra Anayasa Komisyonu'nun istediği şekilde Millî Birlik Komitesi'ne gitmiştir. Millî Birlik Komitesi ise, 111. maddenin Temsilciler Meclisi'nden gelen biçiminde "Millî Savunma Yüksek Kurulu" şeklinde anılan Kurulu, "Millî Güvenlik Kurulu" olarak değiştirmiş ve bu Kurula, Genelkurmay Başkanı'nın yanı sıra Kuvvet Temsilcileri'nin de katılmasını kararlaştırmıştır. Millî Birlik Komitesi'nin (MBK) yaptığı değişiklik üzerine Temsilciler Meclisi'nde yapılan son görüşmede, 111. madde, MBK'nin kabul ettiği şekilde benimsenmiştir. (Akgüner, 1983: 197-198; Kili ve Gözübüyük, 1985: 204). 111. madde 1961 Anayasası'nın ilk halinde şu şekildedir:

"Millî Güvenlik Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Temsilcilerinden oluşur,

Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar,

Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir."

Daha önce Millî Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) Başbakan'ın başkanlığında toplanırken, burada Cumhurbaşkanı'nın asker kökenli olmasına güvenilerek olsa gerek, MGK'nin Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanacağı belirtilmiştir⁷. İlginç olan nokta ise maddede Başbakan ile ilgili bir düzenlemenin olmamasıdır. Dolayısıyla Başbakan'ın Kurul toplantılarına katılıp ka-

⁷111. maddede Kurul'a Cumhurbaşkanı'nın başkanlık edeceği belirtilse de; uygulamada Cumhurbaşkanı nadiren başkanlık etmiştir. Bu nedenle Millî Güvenlik Kurulu, devamlı olarak Başbakan'ın başkanlığı altında ve ilgili bakanların katılımıyla toplanmıştır (Armağan, 1978: 81).

tilmayacağı maddeden anlaşılmamaktadır. Bu nedenle 1971 yılında yapılan anayasa değişikliği ile maddeye Başbakan da ilave edilmiş ve önemli bir eksiklik giderilmiştir. Ayrıca 5399 sayılı Millî Savunma Yüksek Kurulu Kanunu’nda kuvvet temsilcileri tabiri yer almazken, asker üyelerin ağırlığının arttırılmak istenmesinden olsa gerek, 111. maddede böyle bir düzenleme yapılmıştır.

111. maddenin ilk fıkrasında da belirtildiği üzere, Kurul’un ve yapısının, görev ve işlevlerinin düzenlendiği bir kanun hazırlanmış ve 129 sayılı bu kanunun⁸ ilk maddesinde Kurul’u oluşturan üyeler daha açık bir şekilde sayılmıştır. Bu kanuna göre Kurul;

“Cumhurbaşkanı’nın hazır bulunmadığı zamanlarda Başbakan’ın başkanlığında Başbakan, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları ile gündemle ilgili olarak Başbakan’ın davet edeceği diğer Bakanlardan ve Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarından kurulur.”

İlk bakışta sivil üyelerin asker üyelere oranla daha fazla olduğu görülse de, sivillerin ne kadar etkili olacakları tartışma konusudur.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Millî Güvenlik Kurulu, Millî Savunma Yüksek Kurulu’nun bir devamı olarak nitelendirilse de arada önemli farklar vardır. Örneğin, Kurul’un adı, sınırları kolayca çizilebilen “millî savunma” dan, oldukça muğlak bir kavram olan ve henüz tam bir tanımı dahi yapılamayan “millî güvenlik” kavramına doğru genişletilmiştir. Diğer bir fark ise, hem Kurul’un hem de sayıları arttırılan asker üyelerin anayasal güvence altına alınmasıdır. Böylece hem Kurul’un hem de asker üyelerin yasa organının müdahale alanı dışına alınması sağlanmıştır (Sezen, 2000: 70-71; Tezkan, 2000: 25).

Görüldüğü üzere; 1960 Darbesi sonrası asker, yönetimi sivillere bıraksa da, anayasal bir organ olarak oluşturulan Millî Güvenlik Kurulu vasıtasıyla hükümet ile sürekli olarak diyalogun sağlanması ve ordunun görüş ve önerilerinin hükümete iletilmesini sağlayan bir yapı kurulmuştur.

1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Yapılan Anayasa Değişiklikleri ve Çıkış Garantilerinin Yeniden Düzenlenmesi

12 Mart Muhtırasıyla başlayan olağanüstü dönemde, 1971-1973 yılları arasında yapılan anayasa değişiklikleri⁹, parlamentonun özgür iradesinin bir

⁸ Bu kanun 11.12.1962 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

⁹ Bu anayasa değişiklikleri, 22 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanun ile 30 Mart 1973 tarih ve 1699 sayılı kanunla yapılmıştır.

eseri olmaktan çok dışarıdan yapılan yönlendirmelerin sonucudur. Bu değişiklikler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) mutlak isteği ve baskısı sonucu gerçekleştirilmiştir (Tanör, 1994:53). Söz konusu anayasa değişiklikleri ile 1961 Anayasası'nda genişçe yer verilen hürriyetler sınırlandırılmış, parti çoğunluğuna ve onun iktidarına hürriyetleri kısıtlama imkânı verilmiştir. Yine bu anayasa değişiklikleri çerçevesinde, Devlet iktidarının yeniden düzenlenişi bakımından da bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerin ana yönleri şöyledir (Tanör, 1998: 412-418);

İlk olarak, siyasal karar organları üzerinde yargı denetimi gevşetilmiştir. Anayasa yargısında, anayasayı değiştiren yasaların sadece biçim yönünden denetlenebileceği öngörülmüş (md. 147/1); radikal partilerin etkili çalışmalarını önlemek gayesiyle olsa gerek, küçük siyasal partilerin Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilme olanakları kaldırılmıştır (md.149). Ayrıca Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kurularak (md.140), asker kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin denetlenmesi yetkisi Danıştay'ın elinden alınmış, üyelerin atanması esnasında Bakanlar Kurulu tarafında da aday gösterilebilecek olan Devlet Güvenlik Mahkemesi (md. 136) kurulmuştur¹⁰.

İkinci olarak; siyasal karar organları arasındaki ilişkilerde yürütme güçlendirilmiş, fakat bu sefer de yasama organı zayıflatılmıştır. 1961 Anayasası'na, yürütme organının zayıflatıldığı yönündeki karşı çıkışlar bu değişikliklerle giderilmeye çalışılmıştır. Bakanlar Kurulu'na "vergi ödevini" saptama (md. 61/son) ve kanun hükmünde kararname çıkarma (md. 64) konularında yetki verilmiş; meclisin gensoru yetkisi ve bu yetkinin kullanılış şekli de sınırlandırılmıştır (md. 89). Üniversite özerkliği zayıflatılmış (md. 120); TRT'nin özerkliği ise kaldırılmıştır.

Üçüncü olarak; temel hak ve özgürlükler sınırlandırılmıştır. 11. maddede yapılan değişiklikle, bütün temel hak ve özgürlükler için geçerli genel bir sınırlandırma hükmü getirilmiş; bazı hak ve özgürlüklerin de sınırlandırılma nedenleri çoğaltılmıştır.

Son olarak da; askerî otorite sivil otoriteden bazı tavizler koparmıştır. Bu eğilim "askerî alan"ın belli özerklikler kazanması, siyasal iktidar denetiminden kısmen de olsa sıyrılmaya başlaması ya da siyasal alanda birtakım görevler yüklenmesi gibi özelliklerde kendisini gösterir. Bunun en önemli göstergelerinden biri, daha önce de belirtildiği gibi, askerî yargının sivil yar-

¹⁰ Anayasa'da böyle bir hüküm bulunmasına rağmen Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmamıştır. Bu mahkemelerin kuruluşuna ilişkin olarak hazırlanan bir kanun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş; TBMM'ye Anayasa'ya uygun bir kanun çıkarılması için tanınan bir yıllık süre de geçirilmiştir. (Demir ve Karatepe, 1994: 202).

gı aleyhine genişletilerek, askerî kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargı denetiminin Danıştay’dan alınması ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi adıyla oluşturulan yeni bir kuruluşa verilmesidir (md. 140/son).

Ayrıca sıkıyönetime geçişler kolaylaştırılmış (md. 124/1) ve sivillerin askerî nitelikte olmayan suçlardan dolayı yargılanmaları mümkün hale getirilmiştir (md. 138/2). Bunların yanı sıra, Silahlı Kuvvetlerin elindeki devlet mallarının normal ve aleni biçimde denetlenmesi usulünden vazgeçilmiş, söz konusu denetlemenin usullerinin “millî savunma hizmetlerinin” gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenmesi öngörülmüştür (md. 127/3).

Yine 1971 Askerî Muhtırası sonrası askerî otorite ile sivil otorite ilişkilerini düzenleyen Yüksek Askerî Şura adında bir başka kurul oluşturulmuştur. Yüksek Askerî Şura anayasayla değil, 1972 yılında çıkarılan 1612 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Bu kanuna göre; Yüksek Askerî Şura (YAŞ) Genelkurmay Başkanlığı’nın yardımcı bir kuruluşudur ve görevi barış zamanı ile sınırlıdır. Kanuna göre; Şura’nın başkanı Başbakandır. Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Donanma Komutanı ile bütün orgeneral ve oramiraller Şura’nın üyesidir (md. 2).

Kanunda YAŞ’a, Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan askerî stratejik ana fikirle ilgili görüş bildirmek; silahlı kuvvetlerle ilgili önemli kanun, tüzük ve yönetmelik tasarıları hakkında görüş bildirmek ve son olarak da Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Millî Savunma Bakanı’nın isteği üzerine görüş bildirmek üzere üç temel görev verilmiştir (md. 3). YAŞ olağan durumlarda yılda iki defa toplanır; ancak Genelkurmay Başkanı olağanüstü toplantı yapılmasına karar verebilir (md. 4). Bunların yanı sıra 926 sayılı Personel Kanunu’nda savaş halinde Şura’nın görev ve yetkilerinin Genelkurmay Başkanı’na geçebileceği öngörülmüştür (md. 54).

Yüksek Askerî Şura oluşumu itibarıyla, Millî Güvenlik Kurulu’nun üyesi olmayan sivil siyasî makamlar ile silahlı kuvvetlerin üst kademe komutanlarının tanışmaları için elverişli bir ortam sağlamaktadır. Silahlı Kuvvetlerin yüksek komutanları da Şura sayesinde Başbakan ve Millî Savunma Bakanı hakkında az çok kanaat sahibi olabilecek konuma sahip olmuşlardır (Erdoğan, 2002: 253). Ancak, Anayasa’nın 125. maddesindeki düzenleme ile Şura’nın kararları yargı denetimi dışına çıkarılmıştır. Hangi subay ve astsubayların durumlarının Yüksek Askerî Şura’da inceleneceğine ise Genelkurmay Başkanlığı tarafından karar verilmektedir. Bu durumun, keyfî karar almalarına neden olabileceği ve herhangi bir şekilde hak aranmayacağı için hukuk devleti ilkesi ile bağdaştırılması imkânsızdır.

MGK'nın statüsünde ise, ilk bakışta önemsiz görülen; ancak sonuçları bakımından oldukça önemli olan değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede 111. maddenin son hali şu şekildedir:

“Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği Bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur.

Millî Güvenlik Kurulu'na Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman, o görevi Başbakan yapar.

Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na tavsiye eder.”

Bu maddenin gerekçesinde ise birinci fıkraya “Başbakan”ın ilave edilmesiyle MGK'nın kuruluşuna açıklık verilmek istendiği ve Silahlı Kuvvetlerin bünyesi gereği, MGK'da kuvvet temsilciliği görevini Kuvvet Komutanları'nın yerine getirmeleri tabii bulunduğundan “Kuvvet Temsilcilerinden” yerine “Kuvvet Komutanlarından” ibaresi konulmuştur. Son fıkrada yapılan değişikliğin ise Millî Güvenlik Kurulu'nun kuruluş gayesine uygun olarak yapıldığı belirtilmiştir (Öztürk, 1971: 218-219).

Dışarıdan bakıldığında bu değişiklikleri temel olarak, biri kurulun oluşumunda diğeri de kurulun işlevinde olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Anayasanın ilk şeklinde bu kurula askerî kanattan sadece “kuvvet temsilcileri” katılmaktaydı. Ancak yapılan değişiklikle “kuvvet temsilcileri” yerine “kuvvet komutanları”nın MGK toplantılarında daimî üye olmaları öngörülmüştür.

Bu değişiklikle birlikte, askerî bürokrasinin MGK üyeliği işlevini önemseydiği ve temsilcileri ile değil, orgeneral rütbesindeki kuvvet komutanları ile kurulda etkin olmak istediği sonucuna varabiliriz. Sonuçta bir askerî müdahaleden sonra askerî bürokrasi 1961 Anayasası ile kendisine açtığı zeminde durumunu yürütme organına karşı güçlendirmiştir (Kardaş, 2004: 299). Ayrıca fıkranın yazılışına bakıldığında da ilk düzenlemede Bakanlardan sonra gelen Genelkurmay Başkanı'nın, yeni düzenleme ile Başbakan'dan sonra yer aldığı görülmektedir.

Kurulun işlevinde yapılan değişiklik ise tartışmaya oldukça açıktır. Çünkü maddenin ilk halinde MGK'nın sadece bir danışma kurulu ya da yardımcı kurul olduğunu belirtmek için “yardımcılık etmek üzere” şeklindeki bir ifade yer almaktaydı. Yapılan değişiklikle “yardımcılık etmek üzere” ibaresi metinden çıkarılmış ve Kurul artık Bakanlar Kurulu'na “görüş bildirmek”le değil “tavsiye”de bulunmakla yetkilendirilmiştir.

Aybay, metne yerleştirilen “Millî Güvenlik Kurulu gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu’na tavsiye eder” cümlesinin MGK’nın bir organ olarak “istişari” niteliğinde bir değişiklik yaratmadığını belirtmektedir (Aybay, 1978: 78).

Duran ise “görüş bildirme” nin, alışılmış ve yerleşmiş anlamı itibarıyla, bağlayıcı gücü olmayan “istişare” ya da “danışma”da bulunmaktan ibaret olduğunu ve genellikle yetkili organ veya makamın isteği üzerine gerçekleştiğini belirtmektedir. Oysa “recommandation” sözcüğünün karşılığı olan “tavsiye etmek” ise, en azından eşitlerin birbirine verdiği direktif anlamını içerir ve muhatabının serbestliğini az çok kısıtlar (Duran, 1982: 130).

Bu nedenle, Millî Güvenlik Kurulu tarafından alınan tavsiye kararlarının, hukukî değilse de, siyasî ve moral etkileri bulunduğu kabul edilmelidir. Ne var ki uygulamada, örneğin sıkıyönetimin kurulması gibi, kaldırılması için de Millî Güvenlik Kurulu’nun tavsiyesine ihtiyaç duyulmakta, Kamu Hukuku tekniğinin “aksine işlem” kuralı uyarınca, kararlarına hukukî sonuçlar da tanınmaktadır. Hatta Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye yardımı kesme kararının 1975 Şubat ayı başlarında yürürlüğe girmesi üzerine, toplanan Millî Güvenlik Kurulu’nda varılan sonuçlar, Bakanlar Kurulu’ndan geçirilmeden, Başbakanın ağzı ile hükümet bildirisi olarak açıklanmıştır. Bu durum, Millî Güvenlik Kurulu’nda alınan “tavsiye kararlarına” hukukî değer verildiğini ispatlamaktadır (Duran, 1982: 130).

Akgüner de Duran’a benzer ifadeler kullanmakta ve MGK’nın tavsiye niteliğinde olan kararlarının, ilk bakışta hiçbir hukukî değeri yokmuş gibi algılandığını belirtmektedir. Çünkü, Millî Güvenlikle ilgili konularda son sözü Bakanlar Kurulu söyleyecektir. Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulu kararlarına aynen uymak ve bu kararlar doğrultusunda icraî kararlar vermek zorunda değildir. Fakat, alınan bu kararların hiçbir etkisinin bulunmadığını söylemek de doğru olmaz. Çünkü teorik olarak, hukukî bakımdan etkisi bulunmayan bu kararların en azından, siyasî ve moral etkilerinin bulunduğu söylenebilir (Akgüner, 1983: 221).

Tanör’ün (1994: 55) küçük fakat anlamlı bulduğu bu değişiklikler, görünüşte bağlayıcılığı olmayan önemsiz değişiklikler gibi görülse de gerçekte önemli hukukî ve siyasî sonuçlar doğurabilecek nitelikte değişikliklerdir. Her şeyden önce, 111. maddede yapılan değişiklikle maddeye eklenen “tavsiye etmek” sözcüğü tartışmaya oldukça açık ve muğlak bir kavramdır. Çünkü Türk Dil Kurumu tavsiye etmek sözcüğünü, “*bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını öğütlemek, salık vermek*” olarak tanımlamaktadır. Bu da yeni düzenleme ile, askerî üyelerin çoğunlukta olmasa bile güç olarak etkin ol-

duğu bir kurul olan Millî Güvenlik Kurulu'nun kararlarının bağlayıcılığının artmasına neden olmuştur. Böylelikle, 1971 değişiklikleri sonucu demokratik ülkelerde görülmeyecek bir uygulama ile askerler, sivil hayatın içinde ağırlıklarını daha da hissedilir bir şekilde arttırmışlardır.

1980 Askerî Darbesi Sonrasında Çıkış Garantilerinin Yeniden Düzenlenmesi ve Vesayet Yetkilerinin Arttırılması

1982 Anayasası da tıpkı 1961 Anayasası gibi, hatta ondan daha da ileri olarak, kazuistik yöntemle hazırlanmıştır. Daha anlaşılır bir ifadeyle, bu anayasada da hürriyetçi demokrasilerin büyük bir çoğunluğunda yasalara ya da yasama meclisleri içtüzüklerine bırakılan bazı konular anayasa metninde düzenlenmiştir (Özbudun, 1993: 35-36). Bu durum anayasanın değişen şartlara uyum sağlayacak şekilde yorumlanamamasına ve bu nedenle gerek günümüzde gerekse geçmişte sık sık anayasa değişikliği konularının gündeme gelmesine neden olmuştur.

Genel olarak bakıldığında, 1982 Anayasası'nın özünün, liberal anayasalardan ve 1961 Anayasası'ndan farklı olarak, özgürlük ve demokrasi olmadığı; Anayasanın devlet ve otoriteden yana olduğu görülür. Bu çerçevede düşünüldüğünde Anayasanın işlevinin de toplumsal, siyasal hayatı kendi doğal akışı içinde kanalize etmek değil; bütün olanları global bir devlet ve toplum projesi içinde tutmak şeklinde düzenlediği anlaşılır. Bu yönüyle Anayasa, belli bir yönetim düzeni kurmadan öte, topyekün bir toplumsal-siyasal sistem oluşturmak ve bunu da dondurmak çabası içindedir (Tanör, 1994: 154).

1961 Anayasası ile zayıflatılan yürütme organı ise 1982 Anayasası ile güçlendirilmiştir. Ancak tercih yürütmenin iki unsuru olan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan, Cumhurbaşkanlığı makamı yönünde kullanılmıştır (Özbudun, 1993: 34-40). Bu doğrultuda asker, yönetimi sivillere bıraksa bile, Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesi sonucu askerî etkisini devam ettireceği düşünülmüştür.

Şöyle ki, çeşitli devlet kuruluşlarına ve özellikle yargı organlarına yapılacak atamalar bakımından Cumhurbaşkanının yetkileri genişletilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler yargı denetimi dışında tutulmuş ve Cumhurbaşkanı'nın yetkileri olağanüstü dönemler için arttırılmıştır.

Bütün bunların yanı sıra geçici 9. madde ile Cumhurbaşkanı'nın altı yıllık süre için Anayasa değişiklikleri üzerinde daha geniş bir denetleme yetkisi tanınmıştır. Böylece altı yıllık süre içinde Anayasa hükümlerinin değiştirilmesi güçleştirilmiştir. 175. maddenin son fıkrasıyla da Cumhurbaşkanı'na, anayasa değişikliklerini halkoyuna sunma yetkisi tanınmıştır.

Cumhurbaşkanlığı makamı ile ilgili bir diğer düzenleme ise Cumhurbaşkanı’nın meclis dışından da aday gösterilmesine olanak tanıyan 101. maddedir. Aslında 1961 Anayasası’nda da meclis dışından aday gösterme yolu kapalı değildi. Cumhurbaşkanlığı kontenjanında bulunan onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden birinin çekilmesi halinde, boşalan üyeliğe işbaşındaki Cumhurbaşkanı yahut vekili tarafından yeni bir adayın getirilmesiyle bu kişinin aday gösterilmesi mümkündür. Cumhurbaşkanı kontenjanından parlamento üyesi olan kişinin Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması üzerine yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, onun da kendisinden boşalan Senatodaki kontenjan üyeliğine zamanında kendisine yer açmak üzere çekilmiş olan kişiyi yeniden seçmesi mümkündür. Nitekim 1961 Anayasası’na göre seçilen ikinci Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay, Genelkurmay Başkanlığı’ndan Cumhurbaşkanlığı’na bu yöntemle seçilmiştir (Soysal, 1997: 216-217). 1982 Anayasası ile yapılan yöntem en azından daha dürüstçe olmuş; bu gibi uygulamalara gerek kalmamıştır.

1982 Anayasası ile Değiştirilen Millî Güvenlik Kurulu’nun Yeni Yüzü

1961 Anayasası ile kurulan ve 1971 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile etkisi arttırılan Millî Güvenlik Kurulu’nda 1982 Anayasası ile yapısal ve işlevsel önemli değişikliklere gidilmiştir. Millî Güvenlik Kurulu, Danışma Meclisi tarafından 126. maddede düzenlenmiştir. Fakat Millî Güvenlik Konseyi tarafından 118. maddede Millî Güvenlik Kurulu’na son şekli verilmiştir.

Danışma Meclisi tarafından hazırlanan gerekçe aslında Millî Güvenlik Kurulu’nun yeni yapısı hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Bu gerekçe şöyledir (Kocahanlıoğlu, 1993: 166):

“Millî Güvenlik Kurulu; ülkenin belirlenmiş ve yürütülmekte olan genel siyaseti içinde; millî güvenlik siyasetinin tayin, tespit edilmesi ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusunda görüş ve tavsiyelerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Böylece Bakanlar Kurulunun takip edeceği genel siyasetin, millî güvenlik siyaseti kısmı oluşur.

Kuruluş, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır. Yakın geçmişimiz bu kararların uygulanmadığı zaman ne gibi durumlarla karşılaştığımızın acı örnekleri ile doludur.

Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının Başkanlığında; Başbakan ve güvenlik siyasetinde yakın ilgisi belirtilen Bakanlar Kurulu üyeleri ile

Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından teşekkül eder.

Gündemi Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı gündemin tanziminde ülkenin o anda içinde bulunduğu durum ile ileride karşılaşılabileceği durumları ve iç ve dış tehditleri gözönünde bulundurduğu gibi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerilerini de dikkate alır. En önemli ve hassas konu alınan kararların uygulanması, ülkenin hal ve istikbalinin iyi değerlendirilmesidir.”

Bu gerekçede geçen “... Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması...” sözcükleri aslında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yeni “Millî Güvenlik” algılamasını ortaya koymaktadır. Bu muğlak “Millî Güvenlik” kavramı, artık özgürlükleri kısıtlayıcı bir kavram olarak her alanda karşımıza çıkacaktır.

Millî Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan gerekçe ise şöyledir (Kocahanlıoğlu, 1993: 166):

“Danışma Meclisince kabul edilen 126’ncı madde 118’inci madde olarak düzenlenmiştir. Millî Güvenlik konularıyla doğrudan doğruya ilgili olan makam ve bakanlıkların Millî Güvenlik Kurulu Üyesi olmaları esası getirilmiştir. Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakanlar veya kişiler de çağrılıp görüşleri alınabilecektir. Millî Güvenlik Kurulunun Başkan ve üyeleri maddenin birinci fıkrasında sayılanlardan ibaret olacaktır. İkinci fıkraya göre çağrılanların yalnızca görüşleri alınacaktır.

Ayrıca, maddeye yeni iki fıkra eklenerek Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulunun, Başbakanın başkanlığında toplanacağı da vurgulanmış ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevlerinin kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.”

Anayasa’nın 118. maddesinde Millî Güvenlik Kurulu’nun oluşumu ve işlevleri yeniden tanımlanmıştır. Bu maddenin ilk fıkrasına göre;

“Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.”

Görüldüğü üzere, daha önce 1961 Anayasası’nda 111. maddede Kurul toplantılarına katılacak bakanların kanunla düzenleneceği belirtilirken, 1982 Anayasası’nda 118. maddede Bakanların açıkça sayılması yoluna gidilmiştir. Daha önce kanunda belirtilen ve Kurul toplantılarına katılan Devlet Bakanı,

Başbakan Yardımcıları, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanı Kurul’un daimî üyeliğinden çıkarılmış ve dolayısıyla sivil üyeler azaltılmıştır. Bunun tersi bir düzenleme ise asker üyeler için söz konusudur. Çünkü bu yeni düzenleme ile Jandarma Genel Komutanı da Kurul’un daimî üyesi olma sıfatını kazanmıştır. Bu durumda, 1982 Anayasası’nın 118. maddesi ile daha önceki düzenlemelerde daha fazla olan sivil sayısı azaltılmış; bunun aksine asker üye sayısı ise arttırılmıştır.

Daha sonra Anayasa’da Millî Güvenlik Kurulu’nun, AB’nin Kopenhag Kriterlerine uygun hale getirilmesi için 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla yapılan düzenleme ile 118. madde değiştirilmiştir. Maddenin son hali şu şekildedir;

“Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcısı, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.”

Bu yeni düzenleme ile en azından sivil sayısında gözle görülür bir artış olduğu söylenebilir. Ancak bu tartışmalar öncesinde dönemin Genelkurmay Başkanı’nın “MGK’ya 100 sivilin daha alınabileceğini, MGK’da alınan kararların uzlaşma yoluyla, uyum içinde alındığını, oylama dahi yapılmadığını” söylemesi hayli düşündürücüdür (Kardaş, 2004).

2001 yılında yapılan diğer önemli değişiklik ise maddenin 3. fıkrasında yapılmıştır. Bu fıkra şu şekilde düzenlenmiştir;

“Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.”

Daha önceki düzenlemede, Millî Güvenlik Kurulu’nun “görüşlerini” Bakanlar Kurulu’na bildirmesi ve bu görüşlerin Bakanlar Kurulunca “öncelikle dikkate alması” kuralı varken bu kaldırılmıştır. Bu yeni düzenleme ile Millî Güvenlik Kurulu görüş bildiren bir kurul olmaktan çıkarılarak tavsiye kararı veren bir kurul haline getirilmiştir. Bunun yanı sıra MGK’da alınan kararlar Bakanlar Kurulu tarafından artık öncelikle dikkate alınmayacak, değerlendirilecektir.

Maddenin diğer fıkralarında ise değişiklik yapılmamıştır. Millî Güvenlik Kurulu'nun gündeminin Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanı tarafından düzenleneceği; Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlarda Millî Güvenlik Kurulu'nun Başbakanın başkanlığında toplanacağı ve son olarak da Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevlerinin kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

2001 yılında yapılan anayasa değişikliklerini takiben 9 Kasım 1983 tarih ve 2945 sayılı "Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu"nda da 2003 yılında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu yasal değişikliklerle MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin yapısında ve görevlerinde önemli düzenlemelere gidilmiştir. Ayda bir yapılan kurul toplantıları iki ayda bir olarak yeniden düzenlenmiş, MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin görev alanları daraltılmıştır. Daha önceki düzenlemelerde kurulun görevleri, millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile kararların alınması konularında görüş tespit etmek, bu kararların uygulanması, Anayasal düzenin korunması, olağanüstü veya olağan hallerde her türlü savunma ve seferberlik hizmetlerinin yürütülmesi gibi daha birçok konu ile ilişkilendirilmişti. Kısacası MGK'nın bu görevlerle siyasal ve toplumsal yaşamın her alanını izlediği ve bir nevi "rejim bekçiliği" işlevi gördüğü söylenebilir.

Ayrıca Genel Sekreter'in, TSK'nın komuta kademesindeki 15 orgeneralinden birisi içinden seçilmesi uygulaması kaldırılmış, sivil de olabileceği belirtilmiştir. Artık Genel Sekreter'in atanmasında sadece TSK içerisinde bir kişi belirlendiğinde Genelkurmay Başkanı'nun görüşü alınacaktır. 129 sayılı yasa da Genel Sekreterin sivil veya asker olacağı konusunda herhangi bir hüküm yoktur. 1983 yılında yasa yapıcı iradenin bu durumu özellikle kurala bağladığını, tercihini de askerlerden yana kullandığını söylemek mümkündür. Son değişikliklerle Genel Sekreterin sivil de olabileceği hükme bağlanınca seçim sivil bir genel sekreterden yana yapılmıştır. Bu değişimin sivilleşme yönünde önemli bir adım olduğu söylenebilir.

Yine son değişikliklerle MGK'nın görevleri sadece devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili konularda tavsiye kararları almak ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit etmek olarak sınırlandırılmıştır. Son değişikliklerle MGK'nın görevleri azaltılsa da onun görüş tespit edici niteliğinin hala sürdüğü anlaşılmaktadır.

MGK'nın görev alanının temelini millî güvenlik kavramı oluşturmaktadır. Millî güvenlik kavramı ise ekonomik, siyasî ve hukukî yönleri bulunan oldukça muğlak bir kavramdır, içeriği ise zamana ve mekana göre de-

ğişmektedir. Özellikle ülkemizde kavram oldukça geniş bir anlam çerçevesine sahip olup, bazı durumlarda demokratik hakların kullanılmasının engellenmesi için dahi başvurulmuş bir kavram olmaktadır¹¹. Millî güvenlik kavramı, objektif ölçütlerle belirlenen bilimsel bir olgu değildir. Tamamen öznel algılayışları, entelektüel bir birikimi, yaşama bakış felsefesini yansıtmaktadır. Kavram, kimin üstlendiğine bağlı olarak iktidar sahiplerini, dengesini, dağılımını, ideolojisini hem belirler hem de açığa vurur. Kimin oluşturduğuna ve formüle ettiğine bağlı olarak içeriği de dolayısıyla hizmet ettiği amaçlar da değişir (Cizre, 1999: 159).

Türkiye’de yasal olarak millî güvenliği belirleme ve uygulama yetkileri sivil hükümete değil, MGK’ya verilmiştir. Bu nedenle, asker toplumsal alanın her kesimini kapsayan bir müdahale yetkisini elinde toplamıştır. Kısaca, millî güvenlikle ilgili temel politikalar belirleme anlamına gelen millî güvenlik siyaseti kavramının üzerinde daha çok duran ve bu konuda fikir üretkenler de genellikle askerler olmuştur. Dolayısıyla ülkemizde millî güvenlik siyaseti, ordunun toplumu ve çıkarlarını öznel algılayışında şekillenmiş, demokrasi ile bağdaşmayan, boyun eğen, değişime kapalı ve tarihten gelen korkularla beslenen militarist bir toplum düşüncesinde sıkışıp kalmıştır (Şarlak, 2004: 287).

Millî güvenlik siyaseti kavramı, millî güvenlik kavramının kapsadığı alan da dikkate alındığında eğitimden ekonomiye, dış politikadan siyasî hareketlere, tüm siyasî alanı kapsayan resmî bir devlet politikasını ifade etmektedir. Nitekim, ülkemizde millî güvenlik politikası her aşamada değişime açık olan ancak belirli sürelerle (beş yılda bir) yenilenen bir metne, Millî Güvenlik Siyaseti Belgesi’ne dönüştürülmüştür. Bu metnin varlığı 28 Şubat sürecinde ortaya çıkmış ve bu belge “devletin gizli anayasası” olarak tanımlanmıştır.

Her ne kadar bu belgeyi hazırlama yetkisi Başbakan’a ait olsa da, fiilî olarak belgenin hazırlanmasındaki üstünlük ve yetki başta üst düzey komutanlar olmak üzere TSK’ya aittir. Belge ile ilgili çalışmalar önce Genelkurmay tarafından yapılmakta MGK Genel Sekreterliği’nde son şekil verilmektedir. Daha sonra metin MGK’ya sunulmakta ve Başbakan tarafından neredeyse zorunlu olarak onaylanmaktadır (Bayramoğlu, 2004: 89-91).

¹¹ Örneğin; 24 Mayıs 2001’de cam fabrikalarında uygulanan grev “millî güvenliği bozucu nitelikte” kabul edilerek 8 Haziran 2001’de Resmî Gazete’de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile 60 gün süre ile ertelenmiştir. Benzer bir olay Kasım 2003’te yaşanmıştır. Şişecam’da Kristal-İş Sendikası tarafından başlatılan grev yine “millî güvenliği bozduğu” iddiası ile sona erdirilmiştir. Bu erteleme ve sona erdirmeye kararları Bakanlar Kurulu kararı ile alınsa da, bunların aslında MGK’da alınan kararların uygulanması olduğu bilinmektedir.

Hükümet politikalarının askerler tarafından belirlenmesi anlamına gelen ve demokratik bir rejimde olmaması gereken bu uygulamaları, ortadan kaldıracak bir yasal veya anayasal düzenlemenin henüz yapılmamış olmasının önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Türk siyasal sisteminin en önemli sorunu demokrasinin kurumsallaşamamasıdır. Bunda etkili olan unsurlardan birinin Türk siyasal kültürü olduğu belirtilebilir. Çünkü siyasal kültürümüzde, muhalefete karşı hoşgörüsüzlük, ülkenin sürekli olarak ve hiçbir başka devletle kıyaslanmayacak kadar ciddi bir biçimde tehdit edildiği inancı, halkın kendi kendisini yönetmekten çok yönetilmeye ihtiyacı olduğu kanaati ve vizyon sahibi siyasal liderler olmadan Türkiye'nin yönetilemeyeceği inancı hakimdir (Kalaycıoğlu, 1998: 38-40).

Bu sürekli tehdit algılaması bazı durumlarda demokratik siyasal hakların güvenlik tehdidi gerekçesi ile askıya alınabilmesine veya durdurulabilmesine, bazı durumlarda ise demokratik siyasal hayata askerın güvenlik endişesi ile müdahalesine neden olmaktadır. Bu nedenle demokrasinin önemli unsurlarından birisi olan çok partili yarışmacı siyasal sisteme 1946 yılında geçilse bile demokratik sistemde 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve son dönemde post-modern darbe olarak nitelendirilen 28 Şubat 1997 tarihlerinde geriye dönüşler yaşanmıştır. Bu geriye dönüşler Türkiye'de demokrasinin kurumsallaşmasını ve pekişmesini olumsuz etkilemiştir.

Her geriye dönüş sonrasında asker kendisine, siyasal sisteme olağan dönemlerde de müdahale edebilecek bazı çıkış garantileri hazırlamıştır. Bu özellikle hukukî boyutta anayasa ve yasalarda gözlenmektedir. Bu çıkış garantilerinden en önemlisinin Millî Güvenlik Kurulu ve onun sekreteryaya hizmetlerini gören Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği olduğu söylenebilir. Böylelikle demokratik siyasal hayata geçilse bile asker MGK üzerinden demokrasi üzerinde bir denetim yetkisi kazanmaktadır. Her geriye dönüş sonrasında MGK'nın yetkilerinin arttırılması ve kararlarının daha da etkileyicilik kazanması vesayet demokrasisinin daha da kendini hissettirmesine neden olmaktadır.

Ülke güvenliği ile ilgili konularda sivil ve asker üyelerin fikir alışverişinde buldukları ve tartıştıkları kurullar Batılı ülkeler de dahil olmak üzere çoğu ülkede vardır.¹² Ancak özellikle demokrasi ile yönetilen ülkelerde bu

¹² Örneğin; yerleşik (eski) bir demokrasi olan Amerika Birleşik Devletleri'nde tüm dünyaya örnek bir model teşvik eden "National Security Council (Millî Güvenlik Konseyi) vardır. Ancak bu konsey başkanın isteğine göre kullanılır. Mesela Truman, Millî Güvenlik Konseyi'nden çok

kurullar tamamen bir danışma organı gibi faaliyet göstermektedirler. Dolayısıyla dünyanın içine girdiği millî güvenlik kavramı odaklı yeni yapılanma sürecinden Türkiye’nin de etkilenmesinin normal olduğu söylenebilir. Ancak sorun ülkemizdeki yapılanmada MGK’nın bir danışma kurulu olmanın ötesine geçerek karar bildiren bir organ olmasıdır. Çünkü demokrasilerde atanmışların, seçilmişlere üstün olması ve siyaset üzerinde belirleyici rol oynamaları normal karşılanacak bir durum değildir.

Ülkemizde Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde demokratikleşme açısından önemli açılımlar getiren düzenlemeler yapılsa da, zihniyet açısından bir değişim olmadan demokrasinin kurumsallaşıp pekişmesinin ne kadar zor olduğu görülmektedir. □

KAYNAKÇA

- AKGÜNER, Tayfun (1983); **1961 Anayasası’na Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu**, İstanbul: İ.S.B.F. Yayınları.
- ARMAĞAN, Servet (1978); **1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu**, İstanbul.
- AYBAY, Rona (1978); “Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu”, **Ankara Üniv. Siyasal Bil. Fak. Dergisi**, C.XXXIII, No:1-2, ss. 59-82.
- BAYRAMOĞLU, Ali (2004); “Asker ve Siyaset”, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, Der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, 2. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, ss. 59-118.
- BROWN, James (1989); “The Military and Society: The Turkish Case”, **Middle Eastern Studies**, Vol: 25, No: 3, ss. 387-404.
- CİZRE, Ümit (1999); **Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DAHL, Robert (2001); **Demokrasi Üstüne**, Çev. Betül Kadioğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi.

güvenlik danışmanlarını kullanmıştır. Eisenhower döneminde askerî, ulusal ve uluslararası güvenlik işlerine ilişkin siyasaların yürütülmesinde Başkanın sağ kolu olarak çalışmıştır. Clinton döneminde ise, Konseyin bileşimi genişlemiş ve millî güvenlik politikalarının belirlenmesinde ekonomik konulara yapılan vurgu önem kazanmıştır. Yeni demokrasilere örnek olarak verilebilecek Brezilya’da “Do Conselho de Defesa Nacional (Millî Savunma Konseyi) ülke savunmasıyla ilgili meselelerde Cumhurbaşkanı’na danışmanlık hizmeti vermektedir. Demokratik olmayan İran’da da “Şuray-ı Emniyet-i Ali (Yüksek Millî Güvenlik Kurulu) adlı bir kurul vardır. Bu kurulun da Dini Lider’e bağımlı olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir.

- DEMİR, Fevzi ve Şükrü KARATEPE (1994); **Anayasa Hukukuna Giriş**, İzmir: Aydın Yayınevi.
- DURAN, Lütfi (1982); **İdare Hukuku Ders Notları**, İstanbul: İstanbul Üniv. Hukuk Fak. Yayınları.
- DURDUN, Davut (2005); "Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askerî Darbeler", **Muhafazakar Düşünce**, Yıl 1, S.3, ss. 175-196.
- ERDOĞAN, Mustafa (1998a); "Türkiye'de Siyasal Sistem ve Demokrasi", **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 299-327.
- ERDOĞAN, Mustafa (1998b); "Türkiye'de Asker ve Siyaset", **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 329-342.
- ERDOĞAN, Mustafa (2002); "Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki yeri", **Anayasa ve Özgürlük**, Ankara: Yetkin Yayınları, ss. 237-262.
- ERDOĞAN, Mustafa (2003); **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 4. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- ERENDİL, Muzaffer (1998); "Askerî Güç İle Siyasî Gücün Karşılıklı Desteği", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl 117, S.356, ss. 1-5.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2002); **Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- İBA, Şaban (1998); **Ordu Devlet Siyaseti**, İstanbul: Çiviyazıları.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1998); "27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar", **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, Ed. Suna Kili, İstanbul: Boyut Yayınları, ss. 33-47.
- KARDAŞ, Ümit (2004); "Askerî Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkinini Etkin Bir Şekilde Kullanması", **Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu**, Der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, İkinci Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, ss. 295-310.
- KARDAŞ, Ümit; "MGK Tartışmalı", <http://www.milliyet.com.tr/2000/08/08/entel/entel.html>, (02 Nisan 2004).
- KİLİ, Suna ve Şeref GÖZÜBÜYÜK (1985); **Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KOCAHANLIOĞLU, Osman Selim (1993); **Gerekçeli ve Açıklamalı Anayasa**, İstanbul: Temel Yayınları.
- ÖRS, Birsen (1998); "Geç Modernleşen Ülkelerde Ordunun Rolü", **Yeni Türkiye Dergisi**, S.23-24, ss. 1216-1224.
- ÖZBUDUN, Ergun (1993); **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara: Yetkin Yayınları.

- ÖZBUDUN, Ergun (2003); **Çağdaş Türk Politikası**, Çev. Ali Resul Usul, 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- ÖZTÜRK, Kazım (1971); **Son Değişiklikleriyle Gerekçeli Anayasa**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ÖZTÜRK, O. Metin (1993); **Ordu ve Politika**, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- PARLA, Taha (1993); **Türkiye’nin Siyasal Rejimi (1980-1989)**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SEZEN, Seriya (2000); “Millî Güvenlik Kurulu Üzerine”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 33, S. 4, ss. 63-83.
- SOYSAL, Mümtaz (1997); **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ŞARLAK, Zeynep (2004); “Atatürkçülükten Millî Güvenlik Rejimine: 1990’lar Türkiyesi’ne Bir Bakış”, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, Der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, 2. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları, ss. 283-293.
- TANİLLİ, Server (1976); **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- TANÖR, Bülent (1994); **İki Anayasa (1961-1982)**, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- TANÖR, Bülent (1998); **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, C. 1, 34. Birleşim, T. 30.03.1961.
- Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, C. 3, 49. Birleşim, T.20.04.1961.
- TEZKAN, Yılmaz (2000); **Siyaset, Strateji ve Millî Güvenlik**, 1. Baskı, İstanbul: Ülke Kitapları.
- VALENZUELA, J. Samuel (1992); “Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion, Process, and Facilitating Conditions”, **Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective**, Ed. Scott Mainwairng, Guillermo O’Donnell, and J. Samuel Valenzuela, Notre Dame: University of Notre Dame Press, ss. 57-104.
- YAZICI, Serap (1997); **Türkiye’de Askerî Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- YILMAZ, Aytakin (2001); **Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Ankara: Vadi Yayınları.